

ПРОФЕСІЯ БІБЛІОТЕКАРЯ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Бакуменко Лариса Григорівна,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
директорка наукової бібліотеки,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

***Анотація.** Розглянуто питання еволюційних змін стосовно професії бібліотекаря, визначені проблеми та пріоритети її розвитку.*

***Ключові слова:** бібліотека, бібліотекар, бібліотечна діяльність, еволюція, суспільство.*

ПРОФЕССИЯ БИБЛИОТЕКАРЯ: ЭВОЛЮЦИОННЫЙ АСПЕКТ

Бакуменко Лариса Григорьевна,
кандидат наук по социальным коммуникациям,
директор научной библиотеки,
Харьковский государственный университет питания и торговли

***Аннотация.** Рассмотрены вопросы эволюционных изменений относительно профессии библиотекаря, определены проблемы и приоритеты ее развития.*

***Ключевые слова:** библиотека, библиотекар, библиотечная деятельность, эволюция, общество.*

LIBRARIAN'S PROFESSION: EVOLUTIONARY ASPECT

Bakumenko Larysa Hryhorivna,
Candidate of Sciences in Social Communications,
director of the scientific library,
Kharkov State University of Food Technology and Trade

***Abstract.** The issues of evolutionary changes in relation to the profession of librarian, problems and priorities of its development are considered.*

Keywords: *library, librarian, library activity, evolution, society.*

Серед величезних змін, що відбуваються в діяльності бібліотек, є ті, що стосуються саме бібліотекаря, переоцінки його цінностей та пошуку ним орієнтирів, що відповідають сучасним вимогам. З розвитком штучного інтелекту, суцільною інформатизацією та інтернетизацією суспільства проблема бути чи не бути бібліотекарю надзвичайно актуальна. Більшість фахівців визначають майбутні перспективи розвитку бібліотечної професії Г. Алтухова [1], В. Бабич [2], Т. Колеснікова [8], Н. Коржик [9], С. Кулик [10], Н. Кушнарєнко [12], І. Лобузін [13], О. Онищенко [14] та ін.

У той же час «для ЗМІ характерним є уявлення про бібліотекарів, як представників професії, що вимирає, та про бібліотеку як «бюрократичну інстанцію»» [11] і не тільки для ЗМІ; є суспільна думка, що «такі професії як бібліотекар, документознавець і архіваріус скоро зникнуть, тому що завдяки Інтернету можна цілодобово отримувати інформацію з будь-якої частини світу» [18]; вказані, навіть, терміни – 5-7 років на абсолютне щезнення цієї професії, пов'язане саме з розвитком Інтернету, «хоча в реаліях України, коли всевітня мережа розвивається, а оплата праці – ні, бібліотеки ще довго шукатимуть собі співробітників, поки не зникнуть самі» [17]; в інформаційному довіднику «Професії майбутнього для України» професії документознавця, архіваріуса віднесено до професій-пенсіонерів, що вимирають, пояснення цьому таке «оцифрування фондів у бібліотеках та архівах із забезпеченням цілодобового доступу до інформації з будь-якої точки світу призводить до революції в архівній і бібліотечній справі. Документознавців замінять фахівці, відповідальні за електронний документообіг. Діяльність з управління архівами переходить у мережеві рішення» [15].

Результатами таких викликів часу є дефіцит бібліотечних фахівців, відсутність бажання у молоді навчатись бібліотечній справі, скорочення персоналу у бібліотеках, падіння престижу бібліотечної професії.

Так бути чи не бути? Ось у чому питання! Невже еволюція приведе до винищення бібліотекаря як виду професії? Про це йдеться у статті.

Посада бібліотекаря є однією з найдавніших та почесніших. Бібліотекарями працювали найвидатніші люди свого часу: вчені, поети, письменники, філософи, лікарі і т.д. Їх характерними особливостями були розум, освіченість, жага до знань,

інтелігентність, любов до книги, створення та знання літературних джерел, уміння спілкуватись, аналітичні здібності тощо.

Свідомством поваги до професії бібліотекаря слугує фреска в старій бібліотеці Ватикану 1477 року, на якій зображений бібліотекар, що попадає прямисінько в рай [5].

Вперше слово «бібліотекар» з'явилося у Греції, походило від грецького «зібрання книг».

В Росії наприкінці XV століття бібліотекарів називали книгохранителями... За часів правління Петра I репутація бібліотекарів була високою, сам цар Петро I розглядав їх як «командирів над академіками», а відомий історик В.М. Татищев говорив, що «библиотекарь должен быть многих наук и разных языков наученный, к тому ж прилежный читатель» [5]. Високий рівень культури дозволяв бібліотекарям входити у вищі наукові та аристократичні кола, повага до цієї професії зростала, вона була вигідною і в фінансовому плані, і в плані кар'єрного зростання.

Формування бібліотечної професії відбулося в другій половині XIX століття... Вона вперше отримала статус спеціальної дисципліни в Колумбійському університеті (США) 1883 року [2].

Наприкінці XIX початку XX ст. на сторінках Енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона було надано такий опис цієї професії: «Библиотекарь – звание, которое встречается уже в древнейшие времена; мы видим библиотекарей в Египте, при дворе Птолемея; в настоящее время библиотекарем называется обыкновенно лицо, которому поручается заведование книгохранилищем или какой-либо его частью; в некоторых странах, однако, как, напр., в Германии, библиотекарем называется исключительно то лицо, которому поручено управление всей библиотекой; лица же, заведующие отделениями библиотеки, носят разные другие названия: в Германии – Custos, Assistent, во Франции – Conservateur и т. д. С развитием библиотечного дела мало-помалу определилась та сумма качеств и знаний, которая необходима библиотекарю для успешного ведения дела; возникла наука библиотековедения, изучить которую в настоящее время можно только практически – службой в библиотеке же. От библиотекаря требуется способность к усидчивому труду, любовь к порядку, он должен знать новые языки и быть энциклопедически образованным человеком; необходимо также знание всего, что касается истории книги, книгопечатания и т. п.» [6].

З вищенаведеного вимальовується певний ланцюг, в основі якого – книга, далі: бібліотекар – бібліотека – читач, де домінує саме бібліотекар (Рис. 1).

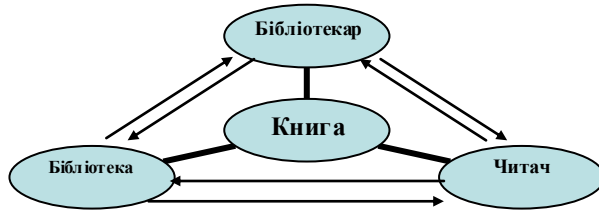

Рисунок 1.

В центрі завжди книга – джерело мудрості та знань; далі домінуюча особистість, без якої неможливе функціонування бібліотеки – бібліотекар, завданням якого спочатку було збирання, упорядкування, знання та збереження книжкових надбань, формування бібліотеки, потім, з появою наукових та університетських бібліотек, двері яких були відкриті не тільки науковцям, а й стороннім, важливе місце в роботі відводиться обслуговуванню читачів.

Століттям книги, бібліотек та бібліотекарів стало ХХ ст. У той час на фахівців з бібліотечної справи був дефіцит, який став поштовхом до відкриття вищих навчальних закладів з підготовки бібліотекарів.

У термінологічному словнику того часу «Библиотечное дело» надано таке визначення терміну бібліотекар – це «1. Профессия, содержанием которой является выполнение комплекса библиотечных процессов: комплектование, организация фонда, обслуживание читателей, пропаганда литературы, формирование читательских интересов и удовлетворение потребностей, руководство чтением... 2. Должность в библиотеке» [7].

Дещо пізніше у «Довіднику бібліотекаря» дається визначення «персонал библиотеки – категория работников, которым в силу их профессиональных знаний и умений, опыта, компетенции и способностей поручено осуществлять деятельность библиотеки и управлять ею» [16].

У цей період все ще зберігається домінуюча роль бібліотекаря, як ерудита, кваліфікованого спеціаліста, який в процесі пошуку, відбору та надання необхідної читачеві інформації має пріоритет та вплив на формування кола читання користувача.

Розвиток бібліотечної справи, будівництво бібліотек, кваліфікована підготовка бібліотечних фахівців – все це мало сприяти зростанню авторитету бібліотекаря на ринку праці, однак наприкінці ХХ століття престиж цієї професії поступово згасав.

Ця тенденція, на жаль, зберігається і у XXI столітті. Адже у суспільстві панує стереотипне уявлення про бібліотекаря як тихого, пасивного, нудного працівника (як правило, літнього віку, несучасного), такої собі «сірої миші», робота якого не потребує ні зусиль, ні ініціативи, ні якихось важливих перетворень і який не зміг реалізувати себе в інших більш перспективних сферах життя. Такі стереотипи, насправді важко викоринити із людської співсвідомості. Це – найголовніша перешкода, яка нівелює імідж бібліотечної професії. «Як слушно зауважив Д. Равинський, проблема суспільних уявлень про професію належить до числа одвічних питань, які хвилюють бібліотекарів різних країн» [11].

Сьогодні, у час швидкого розвитку Інтернет-технологій, на сторінках фахових видань та у всесвітній мережі зустрічаються різні погляди на професію бібліотекаря від традиційних до кардинально інноваційних.

Бібліотекар – працівник бібліотеки, який виконує комплекс операцій з формування бібліотечного фонду, обслуговування користувачів, створення та використання технічної бази, управління персоналом та бібліотекою [4].

Бібліотекар – працівник бібліотеки, фахівець бібліотечної справи [3].

Библиотéкарь – професіонал по обработке информации в библиотечной и информационной науках, который выполняет организацию и управление информационными услугами и материалами для всех, кому требуется эта информация [6].

Сучасний бібліотекар – це ділова людина, яка володіє знаннями, вміннями, навичками, що дають змогу швидко, чітко і професійно виконувати завдання, забезпечувати повноту та комфортність обслуговування, реалізацію спектра різноманітних послуг [11].

Бібліотечний спеціаліст нової генерації – це цифровий бібліотекар (digital librarian, DL) – фахівець, який уміє керувати і організувати матеріали електронної бібліотеки, виконувати завдання оцифровування та зберігання цифрових матеріалів, надавати електронні довідкові та інформаційні послуги, координувати електронний інформаційний пошук, володіти навичками конвент-менеджменту та медіаменеджменту [13].

Знає змін і ланцюг, наведений вище, в основі якого закладене ширше поняття – документ (традиційний та електронний), далі: користувач (у тому числі віртуальний користувач) – бібліотекар – бібліотека (у тому числі електронна бібліотека), де домінує користувач як замовник послуг, що самостійно вирішує, яка інформація для нього

корисна, а бібліотекар та бібліотека посередники, що задовольняють потреби користувачів в інформації (Рис.2). В цьому сенсі авторитет бібліотекаря залежить від його освіченості, кваліфікаційних здібностей, медиаграмотності, жаги до знань, навчання впродовж життя.

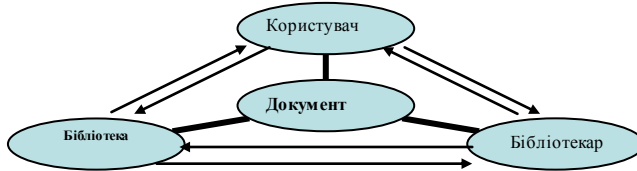

Рисунок 2.

Є різні погляди і на майбутнє професії бібліотекаря від повного її зникнення до визнання суто цифровізованих компетенцій та компетентностей: одні вважають, що «бібліотекарі, чесні бібліотекарі, які вчилися, мають здібність класифікувати книги, терплячі, посидючі. Їхні вміння можуть знадобитися, наприклад, в введенні архівів, документацій, тих же великих інтернет-компаній. Сучасний бібліотекар може добре володіти оргтехнікою, комп'ютером, а тому зарано забувати цю професію – бібліотекарі можуть стати хорошими секретарями» [17], дещо хибна думка про бібліотекаря лише як діловода, тим паче, що секретарі теж віднесені до вимираючих професій; інші, вважають, що цей вид діяльності не можна назвати застарілим, оскільки сучасний бібліотекар має бути і менеджером, і психологом, і педагогом, і артистом, і дизайнером, і оператором ПК, і спеціалістом з рекламної діяльності – всього не перерахувати, у нього є можливість стати керівником медіатеки, координатором освітнього проекту, редактором веб-сайту чи організатором дистанційного супроводу освітнього процесу [5], а з приводу того, що професія не є кар'єристською, можна посперечатись, адже вона передбачає кар'єрне зростання від простого бібліотекаря до керівника підрозділу бібліотеки, чи, навіть, директора бібліотеки; О. Онищенко наголошує на тому, що «бібліотекар істотно збагатив свої компетенції, перетворився на інформацієзнавця, дослідника електронного контенту, інформаційних каналів, потоків, мереж» та вважає, що цифровізація бібліотек на перший план їхньої діяльності висуває чотири проблеми, серед яких – перетворення професії бібліотекаря на науково-інформаційного працівника (інформацієзнавця) [14]; у контексті «цифровий бібліотекар» в результаті узагальненого аналізу цього

поняття, здійсненого у 2015 році, «Р. Шахбазі виявив досить широкий спектр зазначених на інформаційному ринку бібліотечних спеціальностей, пов'язаних з ІТ (список наведено за алфавітом): бібліотекар веб-сервісів (web services librarian), бібліотекар даних (data librarian), бібліотекар дослідницьких даних (research data librarian), бібліотекар електронних ресурсів (electronic resources librarian), бібліотекар метаданих (metadata librarian), бібліотекар нових технологій (emerging technologies librarian), бібліотекар цифрових ініціатив (digital initiatives librarian), бібліотекар цифрових колекцій (digital collections librarian), бібліотекар цифрових сервісів (digital services librarian), системний бібліотекар (systems librarian), цифровий архівіст (digital archivist), цифровий бібліотекар (digital librarian). У 2013 році в академічному середовищі сформувався термін databrarian (скорочення від Academic Data Librarian), що позначає комплекс умінь пов'язаних із забезпеченням доступу до дослідницьких даних на всіх етапах наукового дослідження [13].

Це є свідченням того, що професія бібліотекар, не зважаючи на невтішні прогнози, має майбутнє, пов'язане саме з бібліотекою, як невід'ємною складовою інформаційного ландшафту. Бібліотека – осередок знань історичних, культурних, наукових, навчальних інформаційних ресурсів не може зникнути або перетворитися на суто електронну. На думку О. Онищенко [14], і з цим неможливо не погодитись, бібліотеку не можна розглядати однобічно, її безпрограшна перспектива – поєднання та гармонізація в собі всіх видів інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації, а багатовидове ресурсне багатство, в якому перевагу матиме цифрова інформація забезпечить майбутнє бібліотеки, а отже і бібліотекаря. Бібліотекарі нині уособлюють таких собі «бійців невидимого фронту», завдяки яким упорядковані та відновлюються фонди, створюються бібліографічні та повнотекстові бази даних з доступом через всесвітню мережу, виконуються віртуальні довідки, здійснюється електронна доставка документів тощо. Маючи певний досвід роботи з інформаційними джерелами та користувачами, набуваючи новітніх компетенцій та навичок, пов'язаних з інтернетизацією, бібліотекар ще довго приносить користь суспільству.

Таким чином, досліджуючи еволюцію бібліотечної професії, можна впевнено сказати, що сучасний бібліотекар – це фахівець нової генерації, знавець бібліотечної справи, здатний управляти традиційними та електронними інформаційними потоками, здійснювати комплекс дій, орієнтованих на задоволення інформаційних потреб користувачів. Бібліотекар «за історичною,

соціальною значущістю по праву стоїть у гордому ряду професій-символів первісних наук, таких професій, як математик, фізик, хімік, історик, філософ [14]. Вона не потребує нової назви, вона потребує переосмислення своєї ролі у соціумі. На це спрямовані дії та зусилля усієї бібліотечної спільноти. Попереду – визнання значущості професії бібліотекаря суспільством, відродження її авторитету та попиту на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Алтухова Г. А. Профессиональные компетенции библиотекаря в эпоху глобализации и информатизации общества [Текст] / Г. А. Алтухова // Вестн. Моск. гос. ун-та культуры и искусств. – 2017. – № 3 (77). – С. 164–171. – Электрон. аналог печат. док. : режим доступа : <http://bit.ly/2h6PpGb> (дата обращения: 12.12.2017).

2. Бабич В. До проблем підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери / В. Бабич // Бібліотечна планета.– 2005.– №2.– С. 5–11.

3. Бібліотекар // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — 5-те вид. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005.— Режим доступу: <https://www.lingvolive.com/en-us/translate/uk-uk/Бібліотекар>

4. Бібліотекар : Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бібліотекар>

5. Библиотекар // Галерея профессий [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://prof.sadu-kz.com/prof/librarian.html>

6. Библиотекар: Материал из Википедии – свободной энциклопедии // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%8C>

7. Библиотечное дело : терминолог. слов. / сост. И. М. Сусллова, Л. Н. Уланова; редкол. : Н. С. Карташов (отв. ред.) и др.; Гос. Б-ка СССР им. В. И. Ленина.– 2-е перераб. и значит. доп. изд.– М.: Книга, 1968.– С. 23.

8. Колесникова Т. А. Новая философия и инновационные направления деятельности библиотеки вуза [Электронный ресурс] / Т. А. Колесникова // Традиції і новачії в інформаційному забезпеченні науки та освіти : Міжнар. наук-практ. конф. Бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації, 22-24 травня 2012 р., м. Сімферополь:

- [матеріали].– Режим доступу : http://library.zntu.edu.ua/for_librarian/crim_2012/kolesnikova.pdf.
9. Коржик Н. Професійні компетенції бібліотекаря XXI століття / Н. Коржик // Вісник Книжкової палати. - 2017. - № 6. - С. 12-15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_6_5
10. Кулик Є. В. Ін формальна освіта бібліотекаря: сучасні можливості набуття нових компетентностей [Електронний ресурс] / Є. В. Кулик.– Режим доступу : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19060/1/Kulyk_35-39.pdf
11. Кулієва Т. Імідж бібліотекаря: від минулого до сьогодення / Т. Кулієва // Вісник Книжкової палати.– 2015.– №8.– С. 16–18.
12. Кушнарєнко, Н. Бібліотечно-інформаційна освіта: орієнтир на майбутнє [Текст] / Н. Кушнарєнко // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 5. - С. 33–34.
13. Лобузін І. Цифрові бібліотекарі доби е-науки та семантичних веб-технологій / І. Лобузін // Бібліотечний вісник. - 2019. - № 6. - С. 18-24. doi: <https://doi.org/10.15407/bv2019.06.018>
14. Онищенко О. Адаптація бібліотек до "життя в цифрі" / О. Онищенко // Бібліотечний вісник. - 2020. - № 1. - С. 3-8. - Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2020_1_3
15. Професії майбутнього для України : наук.-практ. розробка / Л. М. Капченко, Н. В. Савченко, Л. Й. Літвінчук, О. В. Грамма.– К. : ІПК ДСЗУ, 2017. – 47 с.
16. Справочник библиотекаря / науч. Ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина.– СПб.: «Профессия», 2002.– 448 с.– (Серия «Библиотека»)
17. Три професії, які вимірають сьогодні і як вони знадобляться вже завтра? [Електронний ресурс] // Електронна книга скарг України. – Режим доступу : <https://www.reaction.org.ua/mustknow/3-profesi%D1%97-yaki-vimirayut-sogodni-i-yak-voni-znadoblyatsya-vzhe-zavtra/>
18. Які професії зникнуть в найближчому майбутньому [Електронний ресурс] // ЗНО клуб.– Режим доступу : <https://znoclub.com/vybir-pofesii-abo-vyzy/71-yaki-profesiji-zniknut-v-najblizhchomu-majbutnomu.html>